

філософія – теоретична форма світогляду, особлива наука, що вивчає всезагальну взаємодію буття та духу, форма суспільної свідомості, спрямована на пізнання найбільш загальних законів природи, суспільства, мислення. (Виникла на межі VII-IV ст. до н.е.)

мудрість - позатеоретична форма світоглядного філософського осмислення дійсності і розв'язання практичних питань на основі життєвого досвіду і розуму.

філософування - стиль мислення, спрямований на з'ясування сутності речей, смислів людського життя.

історія філософії - філософська дисципліна, предметом якої є процес виникнення і розвитку філософських поглядів і вчень.

світогляд – найзагальніше уявлення про світ та місце в ньому людини, а також обумовлені цими уявленнями основні переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності.

філософський світогляд - вищий теоретичний тип світорозуміння, який прагне досягнути світ у єдності його виявів, представити найзагальніше, універсальне, раціональне (розумове) його усвідомлення.

метафізика (як стиль мислення, протилежний діалектиці) - наполягання на тому, що в пізнанні наявні деякі незмінні складові; метафізика передбачає апелювання до якихось особливих, часто - надфізичних сутностей. З позиції метафізики, там, де немає абсолютного, не може виникнути й відносне, оскільки саме це відносне постає або лише другорядним виявленням абсолютного, або недосконалою формою його фіксації.

епістемологія — розділ філософського знання, філософсько-методологічна наука про знання; у деяких країнах — перш за все та переважно - про наукове знання.

аксіологія - вчення про цінності. Аксіологічний підхід - ціннісний підхід.

матеріалізм – один з філософських напрямків, що вважає матерію, природу, буття первинними, а свідомість, дух, мислення, психічне вторинними.

емпіризм – напрямок в філософії, що визнає чуттєвий досвід джерелом знання та вважає, що зміст знання – це опис досвіду або зведення до нього.

раціоналізм – філософський напрямок, що визнає розум основою пізнання та джерелом істини.

ідеалізм – загальне позначення філософських течій, що стверджують, що свідомість, мислення, психічне, духовне – первинне, а матерія, природа, фізичне – вторинне, похідне, залежне

архе - у давньогрецькій філософії — універсальний початок усього суцього.

гілозоїзм - філософське вчення, за яким здатність відчувати нібито притаманна всій матерії. Термін «гілозоїзм» запроваджено в XVII ст.

апейрон - безкінечна, невизначена, незнищувана та всеохоплююча матеріальна частка, що вічно рухається та творить (Анаксимандр).

логос - термін давньогрецької філософії, що вживається в значеннях «слово», «смысл», «судження», «пропорційність», «основа», «розум» і набув значення об'єктивної закономірності, необхідності. Термін ввів у філософію Геракліт, маючи на увазі так званий космічний Л., неадекватний словам.

ідея (або ейдос) – дослівно: вид. вигляд; основне поняття філософії Платона а. що позначає внутрішню неподільну цілісність будь-чого, завершену, одвічну його сутність; за дещо модернізованим тлумаченням - сукупність необхідних та достатніх елементів будь-якого явища або його конструктивний принцип

агностицизм – (з грецької – непідвладний пізнанню) філософське вчення проте, що неможливо з вірогідністю стверджувати, що отримане знання істинне, тобто адекватно відображає дійсність. Виник у зв'язку з недосконалістю, мінливістю знання.

буття – філософська категорія , що визначає: 1) все, що існувало, існує та буде існувати (тотожне поняттю Універсум) 2) висхідне начало світу, основа світу, його сутність, метафізична визначеність (вищий принцип Всесвіту).

форма - вираження змісту, його обумовлення. Це внутрішня і зовнішня організація змісту, спосіб його існування, який має певну визначеність, стабільність і самостійність.

матерія – філософська категорія, що визначає об'єктивну реальність, яка відображається почуттями, існуючи незалежно від них.

субстанція – першооснова світу, причина самої себе, гранична основа, що забезпечує єдність різноманітного.

потенція – можливе буття (?)

логіка - наука про закони, форми та прийоми мислення, які забезпечують досягнення об'єктивної істини у процесі міркування і пізнання.

дедукція - перехід від загального до окремого. Дедукція має значення методу дослідження, при якому окреме пізнається на основі знання загальної закономірності.

індукція - спосіб міркування, за допомогою якого встановлюється обґрунтованість висунутого припущення чи гіпотези.

першопричина – головна, початкова причина будь-чого(ввів Аристотель). У філософії – незумовленна або самозумовленна причина, що створює будь-який причинно-наслідковий ряд. У релігії – поняття, що поширює причинне зумовлення всіх кінцевих природних процесів загалом у світі, оскільки все на світі має причини свого виникнення, то мусить бути і причина створення світу. Така першопричина – Творець.

катарсис - термін, який у психології мистецтва й естетиці використовують для позначення сутності естетичного переживання. У давньогрецькій філософії катарсис тлумачили як очищення душі від пристрастей, від чуттєвих прагнень, насолоду очищення душі під впливом мистецтва.

калокагатія — поняття давньогрецької естетики, що виражає ідеальне єднання фізичної краси та духовної досконалості — як ідеал виховання людини.

теоцетризм – визнання Бога джерелом і основою всього сущого («Все, що є – все від Бога»).

гностицизм — релігійне дуалістичне вчення пізньої античності, у 2-3 століттях, що прийняло певні моменти християнства, грецької філософії та східних релігій. Гностицизм претендував на «правдиве» знання про Бога та повне розуміння таємниць світобудови.

креаціонізм – позиція, згідно якої причиною появи вищих якостей дійсності, світових порядку, гармонії, краси може бути тільки дія творіння, що її продукує вищий розум, дух або Бог; з позиції креаціонізму складні, вищі якості не можуть виникати із простих шляхом стихійних процесів.

екзегеза – тлумачення текстів Святого Письма, пояснення змісту та сенсу божественного об'явлення; середньовічні теологи-екзегети виділяли, як правило 4 шари сенсів у змісті Святого Письма: реальний, історичний, символічний та священний

містицизм - у широкому розумінні - визнання надприродної сутності явищ; у вузькому - релігійно-філософський світогляд, в основі якого лежить віра в можливість безпосередньо надчуттєвого і надрозумного спілкування людини з нематеріальним, духовним світом, Богом, духами тощо.

пантеїзм - філософсько-релігійне вчення, за яким Бог є безособовим началом, розлитим по всій природі, тотожним з нею або з її субстанцією.

картезіанський дуалізм – напрям в філософії і природознавстві 17-18 ст., теоретич. джерелом якого були ідеї Р. Декарта (латинізов. ім'я cartesius - Картезій, звідси назв.). Основа К. - послідов. дуалізм, тобто розподіл світу на дві самост. і незалежні субстанції - протягнену і мислячу; вхідні принципи картезіанської гносеології - самодостовірність свідомості (декартовське "мыслю, отже існую") і теорія природжених ідей. В розвитку К. виявилися монізм (Х. Де Рюа, Б. Спіноза) і окказионалізм (А. Гейлінкс, Н. Мальбранш).

інтуїція - спосіб досягнення істини через безпосереднє чуттєве споглядання чи умогляд, на відміну від опосередкованого, дискурсивного характеру логічного мислення.

механіцизм — напрям у філософії XVI — XVIII століть, що зводив усю багатогранність світу до механічного руху однорідних часток матерії, а складні закономірності розвитку — до найпростіших законів механіки.

метод - (від давньогрецького - через простежений шлях) свідомо застосовані порядок та послідовність дій, що приводять до бажаного результату. Потреба у методі є універсальною для

людської діяльності, оскільки остання не є прямим продовженням стихійних природних процесів, а виходить за їх межі

розум — філософське поняття, яке виражає здатність мислити: аналізувати, й робити висновки. Вища форма творчої інтелектуальної діяльності, що полягає в усвідомленому оперуванні поняттями і опирається на розкриття їхньої природи і змісту.

раціоналізм - 1) у широкому розумінні - філософський напрям, що протиставляє містици, теології, ірраціоналізмові переконання у здатності людського розуму пізнавати закони розвитку природи і суспільства; 2) напрям у теорії пізнання, який, на противагу сенсуалізмові (емпіризмові), вважає єдиним джерелом і критерієм пізнання розум (теоретичне мислення).

методичний скептицизм – (із класифікації типів скептицизму Юма(Х'юма/Г'юма) – скептицизм Декарта – сумнів, що розвивається з метою пошуку безсумнівного. Сприяє збереженню належної неупередженості в судженнях і звільняє розум від всіх забобонів, які могли вкоренити внаслідок виховання або необдуманих думок. Починають з очевидних принципів, просуваються вперед обережними і вірними кроками, часто переглядають висновки та точно аналізують всі наслідки. Єдиний спосіб, за допомогою якого можна сподіватись досягти істини достовірності.

монада — найпростіша, неподільна єдність, першопочаток, основа явищ

сумнів (Декарт) — це основа для розвитку пізнання, якщо у *філософії* немає *сумніву* то вона не розвивається

ірраціоналізм – принцип філософування, який обмежує можливості розуму адекватно пізнавати оточуючу реальність. Пов'язаний з критикою логічного пізнання

догматика – розділ богослів'я, в якому дається систематизований виклад догматів (положень) якої-небудь релігії. Систему догматів мають християнство, іслам, буддизм та інші релігії.

ноумен - термін, який означає те, що досягається розумом, на противагу даному в чуттях (феномен). У Канта «ноумен» - проблематичне поняття, що не містить логічної суперечності, але об'єктивну реальність якого аж ніяк не можна пізнати без допомоги чуттів.

феномен – основне поняття філософії Е. Гуссерля: те єдине, що надане нам у досвіді свідомості, те, що нам реально з'являється, єдина форма виявлення реальності у свідомості та для свідомості.

абсолют - основна характеристика Бога в середньовічному його осмисленні, яка передбачає доведення позитивних якостей Бога до гранично можливого стану повноти та досконалості.

діалектика – від грец. - "діалогомат" - сперечатись, вміння вести розмови. В сучасному значенні світорозуміння, що передбачає сприйняття світу як такого, що перебуває в русі, потоці змін, зумовлених єдністю та боротьбою внутрішніх протилежностей.

дух — у середньовічному світобаченні єдино справжня форма буття або буття як таке, корінь будь-якого існування; основні якості духу - самототожність, абсолютна активність,

позапросторовість, неподільність, єдність, вічність, саморефлекс і виїсть; у середньовіччі Бог є Бог-Дух.

волюнтаризм - 1) напрям у філософії, який проголошує основою буття волю; 2) діяльність, що керується лише суб'єктивними бажаннями та рішеннями.

екзистенція - з лат. - існування; цей термін С.К'єркегором був витлумачений у його початковому значенні - "вихід за межі встановленого, усталеного" — для позначення провідної особливості людського існування: неузасадненості, відсутності надійних, однозначних коренів буття.

надлюдина (Ніцше) – ідеал, сенс людського життя, який вимагає не удосконалення людини, а її поборення, відмови від того, чим вона жила, до чого прагнула. Сходінки до надлюдини – через перетворення духу(верблюд, лев, дитя). Н. Постає як творець, що має волю будувати новий світ, утверджувати вартості нової доби, дає землі сенс та її майбутнє. Це гармонійна людина, в якій органічно поєднуються досконалість, високі моральні та інтелектуальні риси. Н. Стоїть вище, ніж сучасна культура, просякнута брехнею. Не зацікавлена пошуками релігії та Бога.

аполонійське начало (Ніцше) – індивідуалізований дух суб'єкта формуючих умінь

діонісійське начало – всезагальний народний дух

«позитивна» істина - в суспільно-гуманітарних, природничих, технічних і науках під істиною розуміють відповідність її положень можливості емпіричної або теоретичної перевірки.

фізикалізм – позиція у філософії, згідно якої людське мислення не має ніяких власних особливостей: його зміст визначається виключно лише тим, що може бути отриманим через відчуття із фізичної реальності; тобто реальним є лише фізичне та фізично фіксоване

номіналізм номіналісти вважали, що реально існують лише поодинокі індивідуальні речі, а загальні поняття /т.зв. універсалії/ - лише назви, знаки або імена, породжені людським мисленням. Основними представниками цього напрямку були: Д.Скот, І.Расцлін, У.Оккам.

утилітаристська етика (І. Бентам, Дж. Мілль) - розглядає будь-які природні або соціокультурні феномени з огляду на їх корисність, а не згідно з їх об'єктивними якостями

кордоцентризм - «серце всьому голова» (Сковорода), виявляється у прагненні жити, діяти за покликом серця, за інтуїтивним визнанням того, що є добро і зло.

ноосфера – оболонка розуму (Вернадський, Леруа і Тайяр): поява на Землі людини започаткувала якісно новий етап в еволюції планети. Активність людини багаторазово прискорює всі еволюційні процеси, темпи яких швидко зростають з розвитком продуктивних сил, зростанням технічної озброєності цивілізації. Подальший неконтрольований, некерований розвиток людської діяльності таїть у собі небезпеки, які нам важко передбачити. Саме тому незабаром повинен наступити час, коли подальшу еволюцію планети, а отже, і людського суспільства, повинен буде спрямовувати Розум. Біосфера поступово перетворюватиметься на

сферу Розуму. Визначальною ідеєю вчення В. І. Вернадського про ноосферу є обґрунтування єдності людства й біосфери.

культура - форма діяльності людей зі створення, відтворення й оновлення свого соціального буття, втіленого у вироблених матеріальних і духовних цінностях.

філософська істина - одна з центральних категорій гносеології, правильне відображення об'єктивної дійсності у свідомості людини, її уявленнях, поняттях, судженнях, умовиводах, теоріях об'єктивної дійсності

софійність – а) досконалий світ, створений Богом (космос); б) ідеальна, без недоліків організація (церква); в) бездоганна людина (святий).

монізм - протилежний дуалізові і плюралізові філософський принцип пояснення різноманітності світу як прояву єдиного начала - матерії або духу.

дуалізм - принцип філософського пояснення сутності світу, який виходить з визнання наявності в ньому двох першооснов (субстанцій) - духу і матерії, ідеального і матеріального.

плюралізм - філософська концепція, за якою існує кілька або безліч незалежних субстанціональних первоначал або видів буття.

несвідоме - певний рівень психічного відображення дійсності, який характеризується мимовільністю виникнення і перебігу, відсутністю свідомого контролю й регулювання.

підсвідоме – сукупність психічних явищ, станів і дій, яких немає у свідомості людини, що лежать поза сферою розуму, невідповідні їй і принаймні в певний момент не піддаються контролю.

свідоме - здатне акумулювати знання про навколишній світ(це відбувається на основі пізнавальних процесів: відчуття, сприйняття, пам'яті, мислення, уяви), чітко закріплене розрізнення суб'єкта і об'єкта, тобто розрізнення «Я» і «Не-Я» людини, забезпечення цілеспрямованої діяльності людини, наявність у її складі певного ставлення до когось чи чогось.